

ett ämne som systematisk teologi är beroende av en bildning som sker vid sidan av universitetet. Att vara bildad och inte bara utbildad är både att kunna mycket om sin egen tradition och att vara formad som människa av den. Den fråga som akademien i dag inte ägnar särskilt mycket tankemöda åt är hur denna bildning rent praktiskt går till. Andersson hänvisar till Sherman Jackson i avhandlingen och menar att traditionen bidrar med ”intellektuell och etisk disciplin”, vilket kan minska risken för ”ohejdade kompromisser och krass pragmatism” (s. 40). Men då är det ju inte längre tradition som begrepp eller traditionsmedvetenhet det handlar om, utan om konkreta traditioners innehåll. Vidare skriver Andersson att ”kommentarlitteraturen reflekterar den postklassiska (och nytraditionalistiska) sunnitiska teologins betoning på att den egna traditionen måste bemästras innan den kan förnyas i förhållande till samtida utmaningar” (s. 67). Om detta gäller fortfarande, var skaffar man sig denna bildning? I den ständigt ökade tidspress både för studenter, forskare och lärare som råder i det samtida universitetssystemet finns ett inbyggt problem som rör såväl incitamentsstrukturer som möjlighet att läsa in sig på traditionen. Jag märker att jag kommer in på saker inom akademien som irriterar mig personligen, så låt mig därför formulera om detta som en fråga till Andersson som avhandlingen inte besvarar, nämligen i vilken mån våra traditioner (akademiska, religiösa och andra) också är socialt förkroppsligade traditioner och vad det betyder för en akademisk disciplin som den systematiska teologin, där det kritiska och konstruktiva mötet mellan traditioner ska ske. Ett konkret exempel när det spelar roll är till exempel frågan om språk: traditionellt har den systematiska teologen kunnat förväntas ha åtminstone hjälpliga kunskaper i latin och grekiska, men den islamiska teologin konfronterar oss med behovet av arabiska – ett område där Anderssons avhandling har konfronterat åtminstone mig med min bristande bildning.

I sina avslutande reflektioner summerar Andersson avhandlingens argument och konstaterar att det hör till kommentarens egenskaper att den egentligen aldrig blir färdig. Inte desto mindre hävdar han att den andra delens tre kapitel visar varför kommentarformen fortfarande kan bidra till konstruktiva teologiska samtal. Kommentarformen upprätthåller också relationen till historien och tydliggör hur teologi inte bara i dag utan egentligen från början är en tolkande vetenskap. Av dessa anledningar kan kommentaren även fylla en funktion för islamisk teologi utanför den akademiska kontexten. I enlighet med avhandlingens anda finns här en vilja att närma det akademiska samtalet till det religiösa samtalet och tvärtom. Förutom att lämna ett bidrag till en välbehövlig uppmärksamhet av Sanusis teologi blir avhandlingen ett sätt att visa på den systematiska teologins relevans och den islamiska teologins roll i denna. Andersson har lyckats skriva en avhandling som inte bara tematiserar centrala frågor inom den systematiska teologin, islamisk och kristen och annan, men som också i förlängningen aktualiserar frågor om dess akademiska, kunskapsmässiga och sociologiska möjlighetsbetingelser. Förhoppningsvis kommer den att vitalisera diskussionen i och om den systematiska teologin och dess framtid vid svenska lärosäten. Det är bara att gratulera till ett mycket väl utfört arbete.

*Ola Sigurdson
Professor, Göteborg*

DOI: 10.51619/stk.v9i4.24948

Tomas Bokedal. *Frihet och förtvivlan: Sören Kierkegaard om gudsförhållandet och självetts helande*. Skellefteå: Artos. 2022. 156 s.

Det har kommit ut en ny bok om den danske författaren och tänkaren Søren Kierkegaard (1813–1855). Det är Tomas Bokedals *Frihet och förtvivlan: Sören Kierkegaard om gudsförhållandet och självetts helande*. I

förordet berättar författaren om hur han började sin yrkesbana som läkarstuderande, men att mötet med Kierkegaards tänkande fick honom att överge medicinstudierna för teologin. Detta beslut ledde till disputation i Nya testamentets exegetik vid Lunds universitet. I dag delar han sin tid som universitetslärare mellan University of Aberdeen och NLA Høgskolen i Bergen.

Kierkegaard är, som Bokedal skriver i bokens inledning, den internationellt mest kände nordiske filosofen, med stort inflytande på många kulturområden i många länder. Det är därför välkommet med ett nytt bidrag på svenska om den danske tänkaren. Kierkegaards författarskap är svårt att kategorisera, det är Bokedals bok också. I förordet berättar han att den ursprungligen skrevs som ett akademiskt arbete, men med revideringar och utökningar ändrade han inte endast det sakliga innehållet utan också intentionen med boken. Förutom att ha akademiska kvaliteter ska den också – i Kierkegaards anda – vara uppbygglig för läsaren.

Bokedal har skrivit i nära kontakt med annan Kierkegaardlitteratur, men inte polemiskt utan följsamt på ett resonerande och samtalande sätt. Därmed inte sagt att boken inte har en egen profil. Den tar ställning i frågor som är kontroversiella i Kierkegaardforskningen, bland annat det strategiskt viktiga om hur den självbiografiska *Synspunktet för min Författer-Virksomhed* (1859) ska tolkas. Här avvisar Bokedal misstänksamhetens hermeneutik och accepterar Kierkegaards beskrivning av författarskapet och intentionerna med det. Med detta ställningstagande följer att Bokedal läser Kierkegaard som en utpräglad kristen tänkare.

Bokens titel är välgörande och informativ, den försöker inte vara poetisk eller gåtfull utan talar om vad boken handlar om. Den introducerar Kierkegaards tänkande genom att undersöka begrepp som frihet och förtvivlan, gudsförhållandet, indirekt meddelande, människans själv och dess helande (följsam mot det danska originalet *Selv*

använder Bokedal ordet ”själv”, men det hade varit mer idiomatiskt att på svenska använda ordet ”jag”). Bokens drygt 150 sidor är indelade i sju kapitel. Efter inledningen kommer ett kapitel om kommunikation följt av fyra kapitel om människan: ”Vad är en människa? Gudsförhållandet och självet”, ”Vad är en människa? Synteserna”, ”Människa på väg – stadierna” och ”Självets sjukdom och helande”. Boken avslutas på kierkegaardskt vis – han hade alltid mycket att säga och svårt att sätta punkt – med ett kapitel om frihetsbegreppet under rubriken ”Epilog”.

I bokens inledning förs läsaren genast *in medias res* i stället för att som så ofta annars börja med berättelsen om Kierkegaards uppväxt och liv. Med tanke på det begränsade utrymmet är detta ett bra val. Kännedom om Kierkegaard som person ger visserligen värdefulla perspektiv på hans tänkande, men grunddragen i hans biografi kan lätt hittas i uppslagsverk eller i andra introduktioner.

Hos Kierkegaard handlar det alltså om människan, men på ett annat sätt än i dag. Typiskt för vår tid är den långt drivna biologiseringen av människosynen, en konsekvens av den materialisering av världsbilden som följde med den naturvetenskapliga revolutionen på 1600-talet. Men det naturvetenskapliga perspektivet på människan har många väsentliga luckor och det finns en påtaglig alienation mellan hur människor uppfattar sig själva och vad vetenskapen säger att de är. Denna splittring fanns redan på Kierkegaards tid, då också i förhållande till Friedrich Hegels (1770–1831) filosofi som Kierkegaard reagerade mot. Den vetenskapliga objektivering av människan innebär ett utplånande av henne som människa, ansåg han. I stället ville han beskriva människan som en levande individ med utgångspunkt i hennes egna livsupplevelser, hur hon i en motsägelsefull värld försöker förstå sig själv. Detta gjorde han med andra förutsättningar än de naturvetenskapliga som över huvud taget inte kan få in människan som en upplevande och meningssökande varelse i sitt synfält. Det Kierkegaard säger om människan är

i sina huvuddrag kontroversiellt, men inte föråldrat. Det är intellektuellt legitimt också i vår tids naturvetenskapliga miljö, eftersom människan har ett medvetande, det allra mest väsentliga och särskiljande hos henne, och detta kan varken vetenskapligt förklaras eller passas in i en materiell världsbild, och de stora frågorna om Gud är lika öppna som tidigare.

Bokedal inleder med sådana stora perspektiv. Med breda penseldrag beskriver han Kierkegaards grundsyn, och vad hans tänkande går ut på. Till skillnad från det naturvetenskapliga synsättet är människan enligt Kierkegaard öppen. Han beskriver henne med motsatsord som ändlig och oändlig. Den ontologiska heterogeniteten ger spänningar som människan upplever i sig själv. Bokedal framhåller också det dynamiska i Kierkegaards människosyn, att den enskilda människan alltid är på väg, vardande, handlande, med uppgift att relatera sig själv till det som är hennes tillvaros grund: Gud och den komplicerade varelse hon själv är. På den grunden måste hon stå för att kunna realisera sina andra livsrelationer. Detta ställs av Bokedal i upplysande kontrast till den grekiska betraktande, immanenta och kognitiva hållningen att ”känna sig själv”. Skildringen av grunddragen i Kierkegaards människosyn mynnar ut i begreppen frihet och förtvivlan från bokens titel. I de följande kapitlen fördjupas dessa begrepp; i synnerhet visas hur avgörande människans gudsförhållande är.

Bokens innehåll och organisation svarar ganska väl mot författarens deklarerade syfte och bokens titel, men inte helt. Kapitel två om kommunikation är, trots att temat var viktigt för Kierkegaard, något av en utväxt som inte riktigt harmonierar med bokens tematiska flöde. Sista kapitlet, epilogen om frihetsbegreppet, borde placerats i bokens inledning eller delats upp och integrerats i den övriga texten, eftersom det innehåller åtskilligt som gör det lättare att läsa de kapitel som går före. Sakligt sett är boken bra skriven, men texten är kompakt och jag tror att ribban har hamnat lite för högt,

språkligt och innehållsligt, för en bok som ska introducera i Kierkegaards tänkande. Bokedal har inte riktigt hittat sitt eget språk utan är alltför beroende av Kierkegaards ord och formuleringar, vilka inte är lätta att förstå för den för vilken Kierkegaard är en ny bekantskap. Boken har många förtjänster jämfört med annan Kierkegaardlitteratur. Den undviker akademisk jargong och den väjer inte för att säga att Kierkegaard var en utpräglat kristen författare, utan följer hans intentioner och tänkande mycket nära. Men boken är som sagt inte lättläst i alla delar. Den kräver därför både arbete och tid, men ger i gengäld goda inblickar i centrala delar av Kierkegaards ständigt aktuella livsåskådning.

Roy Wiklander
Doktorand, Lund

DOI: 10.51619/stk.v98i4.24949

Sven-Erik Brodd & Gunnar Weman.
Prästgårdsteologi: Församlingspräster under 1900-talets senare hälft utmanar 2000-talets kyrka. Skellefteå: Artos. 2022. 236 s.

Boken *Prästgårdsteologi* är kyrkohistoria i samtiden. Författarparet professor Sven-Erik Brodd och ärkebiskop emeritus Gunnar Weman ger oss en inblick i de pastorala strömningar och teologiska tankar som fanns i Svenska kyrkan under 1900-talets andra hälft. På olika sätt bidrog båda författarna aktivt till det teologiska samtalet under denna tid. I boken tar de på sig den analytiska forskarrollen och låter tjugo präster komma till tals, samtidigt som de i slutkapitlet pekar på vägen framåt under 2000-talet genom att formulera fem utmaningar för 2000-talets kyrka. Utmaningarna hämtar de från de undersökta församlingsprästerna.

Prästgården har sedan reformationen varit ett socialt, kulturellt och teologiskt centrum i lokalförsamlingen. Att som präst leva mitt i församlingen och dela det dagliga livet med sina församlingsbor blev en grogrund för teologisk reflektion över det praktiska kyrkliga livet. Den pastorala erfarenheten